

Identități în mișcare

Eleonora SAVA

0. Introducere

Lucrarea de față se bazează pe o cercetare de teren din vara anului 2007, în Laslăul Mic (comuna Suplac) și Viișoara, județul Mureș, România, cercetare desfășurată în cadrul unui proiect propus de Muzeul Județean Mureș și susținut de Ministerul Culturii și Cultelor, prin Administrația Fondului Cultural Național. Cele două sate se numără printre localitățile până nu demult majoritar săsești, primii etnici germani fiind aduși în regiune în timpul colonizărilor din secolul al XII-lea. În timp, raporturile majoritate-minoritate au cunoscut modificări sensibile, iar în prezent, românii sunt cei mai numeroși, urmați de rromi, germanii fiind extrem de puțini (4 persoane în Laslăul Mic, 9 persoane în Viișoara).¹

1. Premise

Premisa lucrării e aceea că, în localități cu populație mixtă, în discursurile subiective înregistrate pe teren, problematica identității etnice și culturale se configurează „în oglinda *Celui alt*” (Mihăilescu, 2007, p. 16). Pornind de aici, mi-am propus să observ imagini ale românilor, reflectate în discursuri ale etnicilor germani din satele menționate anterior, urmărind dinamica identităților culturale în relație cu raportul majoritate-minoritate. Am ales, spre exemplificare, un interviu semi-dirijat, realizat cu doi dintre cei patru etnici germani care mai trăiesc azi în Laslăul Mic.²

2. Scurt istoric al localității cercetate

Întemeiat de sași în 1770, acesta a fost un sat compact germanic până în secolul XX, aparținând „comunităților germanocentrice”, fiind așadar o localitate „în care sașii au avut rolul principal” și care a fost „marcată de aceștia chiar și după plecarea lor” (Coman, 2003, p. 96). La fel ca în toate așezările săsești din Transilvania, și în acesta au existat valuri succesive de migrații, în perioade diferite, cel mai consistent fiind cel de după 1990. Până în 1990, chiar și între 1940-1956, perioada războiului și a deportării germanilor în Uniunea Sovietică, sașii au fost majoritari. „După război, s-au înregistrat creșteri ale volumului populației satelor datorate în principal colonizării cu români. Aduși din alte sate sau chiar din alte județe să lucreze pe lângă CAP-urile nou înființate sau în cadrul structurilor politice locale de conducere, ‘coloniștii’ – cum sunt numiți în majoritatea satelor – erau destinați creșterii volumului populației românești. Plecarea masivă după 1990 a atras o nouă populație în sat” (Coman, 2003, p. 96-97).

3. Cercetarea de teren

Tema pe care le-am propus-o a fost istoria localității; ceea ce mi-au relatat cei doi septuagenari, Katharina A., de 77 de ani, și Michael A., de 75 de ani, este, în bună

¹ Conform statisticilor publicate pe internet, în Laslăul Mic, județul Mureș, trăiesc 404 persoane, din care 183 români, 178 rromi, 33 maghiari.

² Cercetare de teren, 17 august 2007, Laslăul Mic, județul Mureș, interlocutori Katharina A., 77 de ani, Michael A., 75 de ani.

măsură, o istorie a relațiilor interetnice în Laslăul Mic, conținând autostereotipuri și heterostereotipuri etnice, dar și nuclee narrative extrem de grăitoare pentru modul de formare a imaginilor identitare. Remarc de la început aderența la subiect a gazdelor mele: „Îmi place asta să povestesc!”, întrucât ei îi consideră pe sași ctitorii acelor așezări și ai culturii acelor locuri, dar totodată victime ale românilor, astăzi majoritari. „Îmi place asta să povestesc!” e o afirmație care conține mândria de a fi etnic german, dorința de a-și afirma această identitate, prin narațiunea personală³, în fața unui cercetător român și, implicit, dorința de a acționa, prin mediere narativă (pentru că povestea va ajunge undeva, la ochii ori la urechile cuiva – „No, acuma, puneți în ziar” – îmi spune Michael la sfârșitul interviului), pentru recuperarea drepturilor și bunurilor (personale și ale sașilor, în general), considerate a fi fost confiscate (abuziv) de către români.

În „oglindea” discursului lor, e evidentă, încă din debutul interviului, o polarizare strictă natură-cultură, sașii situându-se la polul culturii, iar românii la cel al naturii, alături de romi (deși vom vedea că există diferențe semnificative între etniile din urmă). Satul a fost întemeiat prin roire, câteva familii de sași din Laslăul Mare luând în posesie și ordonând un spațiu natural, sălbatic – pădurea – „domesticindu-l”, transformându-l în spațiu cultivat, organizat, umanizat, numit Satu Nou sau Laslăul Mic.

„M: No, și din 1770, o venit din Laslăul Mare aici, în Laslăul Mic. Și i-o zâs Satu Nou; c-o făcut un sat nou.

K: Aicea numai pădure o fost. [...]

M: O iugărit pădurea și-o făcut vie.

K: Vie și satul.”

Nota de obiectivitate, predominantă inițial, va fi tot mai mult estompată, în continuare, de subiectivitatea narațiunii personale: ei relatează că strămoșii lor au părăsit satul de baștină din pricina neînțelegerilor cu românii, descriși printr-un comportament abuziv și deviant.

„M: Noi am auzât de la bătrâni. Până-o mers la biserică acolo rumâni! Români o mers și-o mâncat mâncarea lor ce-o pregătit sașii!

K: Să nu scrieți asta!

M: [...] Din casă, de pe sobă, o luat mâncarea de la ei!

K: Da, păi o fost și atuncea care-o furat! Ca acuma!

M: Așa am auzât noi! Așa îi scris undeva...Și am găsit scris! Dar o dus arhiva aia veche! O dus! Noi am mai verificat de acolo.

K: Aia să nu scrieți!

M: No, aia am vrut să spui: că de-aia o venit încoace!”

E vizibilă antinomia identitate-alteritate, românii (ipostază a alterității) situându-se la polul opus în raport cu sașii. Deocamdată, ei apar definiți printr-o unică trăsătură: aceea de a-și însuși ceea ce nu le aparține. În discursul lor, hoția va apărea ca o caracteristică a românilor în toate epocile la care se vor referi în continuare. Argumentele aduse de ei sunt grupate în două categorii: mărturii orale („Noi am auzât de la bătrâni”) și scrise („Și am găsit scris!”). Deși tradiția orală e prețuită, prestigiul documentului scris se întrevește în faptul că e creditat ca depozitar al adevărului incontestabil: „Și am găsit scris! [...] Noi am mai verificat de acolo...”

³ Utilizez sintagma *narațiune personală* în sensul teoretizat de Ioana Ruxandra Fruntelată, 2004.

Strămoșii lor nu au întemeiat doar acest sat, ci multe altele, cu școli, biserici, străzi – o întreagă cultură. Toate au fost preluate, utilizate (mai apoi deteriorate sau distruse) nu de cei îndreptățiți (sașii), ci de alții (românii, rromii). Iată o exemplificare a acestor fapte la nivel lingvistic: „Știți că unde-o fost, acolo, mai multe străzi sunt, în Laslăul Mare. O chemat strada aia Schulstraße, Strada Școalei. Și acuma se spune Juler. De atuncea o rămas Juler. Schulstraße – Juler! Juler spun românii!” (Katharina A.)

În continuare, în discursul celor doi, polarizarea noi (sașii) – alții (românii și rromii) va lua tot mai mult forma antinomiei victimă-călău. Ei se consideră (pe ei și pe etnicii germani în general) victime ale celorlalți, în contextul postbelic:

„K: După război, după ce o perdut nemții războiul, ne-o pedepsit pe noi! Măcar noi... ne-o dus la Rusia! Ne-o pedepsit așa! Pe noi, săracii, aicea!

M: Care-o fost de la 18 la 45 de ani, femei, bărbați, s-o dus în Rusia, la construit! Pe toți! Copiii mici o rămas! [...]

K: [...] Și acolo o fost foamete prima dată. Pân-la urmă, cinci ani, fără o lună o stat unii, care-o fost sănătoși. [...] Și lua de la porci, din troacă, da n-o fost voie să ia de acolo! O luat – numa dacă n-o văzut nime! Așa tot... crude, ude... o mâncat!

M: Așa o fost. Da noi, aicea, n-am fost de vină! Da Germania n-o pedepsit așa!”

Deși interlocutorii mei nu au fost ei înșiși deportați, se autoinclud în rândul celor persecutați, vorbind în numele unui „noi” generic etnic. Această pedeapsă abuzivă constituie motivul autoexilării germanilor: „De aia o plecat sașii de-aicea!” (Katharina) Statutul de victimă e evidențiat și în perioadele următoare: socialistă, comunistă și post-comunistă, reprezentând o constantă a imaginii de sine. Raporturile români-sași sunt descrise ca fiind încordate, nu odată chiar conflictuale, în perioada postbelică, pentru că, îndată după deportarea germanilor, au fost adusi coloniști români, majoritatea din Munții Apuseni; astfel sașii pierzându-și dreptul de folosință asupra bunurilor proprii:

„M: La fiecare casă o băgat o familie de coloniști; de la Munții Apuseni o venit. Plin satul! Și o băgat pe sașii într-o cameră în spate și ei în față. Și-o bătut pe sași!

K: Asta să nu scrieți! Eu nu vrei să spun! Să nu scrieți de bătut!

M: Cum să nu?! Poți să scrie! Și aia!

K: Nu! Eu nu vrei! Dar asta puteți să scrieți...”

Imaginea românilor apare stereotipizată, suprapunându-se cu cea a străinului (dușman). Prima trăsătură evidențiată este aceea de a-și însuși ceea ce nu le aparține: casele sașilor. Ei acționează abuziv și violent, ocupând încăperile cele mai bune ale gospodăriilor („Și o băgat pe sașii într-o cameră în spate și ei în față.”), apărând astfel nu doar hoți, ci și ofensatori, nedrepti, aroganți, brutali: „Și-o bătut pe sași!” Lenea vine să completeze această imagine negativă:

„K: N-o stat toți mult. Când s-o făcut Colectivul, unii o plecat. N-o vrut să lucre la colectiv. Și s-o pachetat și o plecat.

M: Noaptea, o luat ce o găsit pin curte și o pus în căruță. Fiecare o primit vacă sau cal și căruță și...

K: De la noi! În '46. De la sașii!

M: Și o-ncărcat în căruță și o plecat. O fost Reforma Agrară și o luat pe toți!

K: Pe toți! Vite! Porci! Totul! Ei o vint cu nimica. [...] O fost foamete atuncea. Oamenii noștri[...] o avut hambare pline cu grâu. Ei tot o căutat, oamenii noștri o ascuns și o luat ei tot! [...] Asta o făcut cu noi! O fost foamete atuncea! Ei cu nimica n-o venit, o căutat

peste tot, unde o fost plin hambarul, o luat ei și o dat numa o țără la omu care o muncit! [...]”

Este vizibilă, din nou, polarizarea antinomică *noi* (sașii) – *ei* (românii). În acest raport *noi* – *ei*, primii (sașii) se situează, și de această dată, la polul culturii, al sedentarismului, al muncii: au construit case, dețin animale, lucrează pământul în mod constant, au hambarele pline cu bucate. *Ceialți* se află la polul naturii: nu vor să muncească, nu posedă bunuri proprii (pentru că nu știu sau nu sunt capabili să le obțină), fură, apoi pleacă în altă parte. Românii apar ca paraziți (trăiesc din munca sașilor), ca favoriți ai soartei și ai Statului, primind totul de-a gata:

„M: O primit de la Stat loc de casă, o făcut case și s-o mutat.

K: Și bani o primit!

M: O primit și bani și n-o mai dat înapoi nimica! O fost... norocoși! [...]

K: Tot de la noi!”

În acest raport antitetic *noi-ei*, primul termen este stabil, denumind în mod consecvent sașii, pe când cel de al doilea, *ei*, este variabil, referindu-se la *ceialți* în general, dar denumind uneori românii, alteori rromii. Întrucât discursul nu precizează când e vorba despre unii și când despre alții, a fost nevoie de întrebări lămuritoare:

„M: Acuma au pământ destul și îi pustiu, nu-l lucrează nimeni!

N: Din ce trăiesc dacă nu-l lucrează?

M: Apăi, sunt țigani mulți aicea și nu lucrează nicăieri, fură ce se poate!

K: Tot așteaptă să dea Statu!

M: Statu dă ajutor social. [...] Ajutor social și banii de copii – primesc de la stat. Atât. Stau la umbră și nu muncesc cât muncim noi. Noi muncim și avem și pensie și putem să și muncim. Ei n-au nimic! Nici pensie! Dacă n-o lucrat.

N: Acuma ați vorbit despre țigani. Dar românii fac la fel?

M: Nu.

K: Nu, nu! ei lucră.

M: Românii lucră pământu lor.

K: Lucră. Acuma ei au mult pământ. Ei tot spun că-i al lor. Da-i tot al nostru! Al nostru o fost ce au! Tot ce este pământ! Strămoșii noștri o lucrat mult! Până-o făcut tot!

M: Ei o primit!”

Se observă tendința de a face afirmații generalizatoare: „Acuma au pământ destul și îi pustiu, nu-l lucrează nimeni!”, în care subiectul este neprecizat, fiind subînțeles un *ei* generic, care îi desemnează pe toți *ceialți* – care nu sunt ca *noi* (nu sunt sași). Toți aceia sunt altfel – în opoziție cu *noi*: au pământ (*noi* nu avem, pentru că ni l-au luat *ei*), sunt leneși (*ei* nu muncesc, *noi* muncim).

Totuși, la întrebarea „Din ce trăiesc dacă nu-l lucrează?” apare subiectul *țigani*. Interlocutorii mei conturează o imagine schematică a rromilor, caracterizați mai întâi prin două trăsături: lenea și hoția: „Sunt țigani mulți aicea și nu lucrează nicăieri, fură ce se poate!” Si ei sunt niste protejați și răsfățați ai soartei, pentru că trăiesc din bani nemuncați: „Tot așteaptă să dea Statu!” Trăsăturile acestea se regăseau în portretul românilor, conturat în prima parte a interviului. Inițial, cele două etnii s-au contopit sub cupola aceluși cuprinzător *ei*. Intervenția mea: „Acum ați vorbit despre țigani. Dar românii fac la fel?” prilejuiește noi explicații. Portretul românilor se îmbogățește prin hărnicie, trăsătură specifică, diferențioare de rromi (deși anterior și românii fuseseră caracterizați printr-o scăzută poftă de muncă): „Românii lucră pământu lor.” Ei ocupă,

în continuare, în imaginarul celor doi, poziția de privilegiați (ai soartei, ai Statului, ai sistemului), întrucât pământul pe care îl lucrează nu e al lor. Apare aici, ca, de altfel, pe tot parcursul interviului, o relaționare trecut-prezent, prin sublinierea continuității și prin identificarea sașilor de acum cu strămoșii fondatori: „Acuma ei au mult pământ. Ei tot spun că-i al lor. Da-i tot al nostru! Al nostru o fost ce au! Tot ce este pământ! Strămoșii noștri o lucrat mult! Până-o făcut tot! Ei o primit!”

În continuare, imaginea *celorlalți* se nuanțează, elementele de specificitate structurându-se pe o componentă *paideică*: românii vor să învețe, spre deosebire de rromi – nu de la școală, ci de la sași.

„K: Țiganii [...] aia încă-s oameni. Da ei nu vor să învețe. Copiii tot străcă! La Biserica noastră tot străcă!

M: Geamurile le-o spart cu praștia și cu piatra.

K: Ei nu spun la copii: ‘Să nu faceți răi, să nu stricați.’ Că ei încă tot strică. Ei nu învață pe copii.”

Cuvintele Katharinei: „Țiganii [...] aia încă-s oameni” constituie numai aparent o afirmație, în fapt este o mirare: cum pot fi ei atât de diferiți de noi și totuși oameni?⁴ Formularea nu e întâmplătoare, pentru că interlocutoarea mea a rostit exact aceleași cuvinte la prima noastră întrevvedere, în 24 mai 2007. Ea exprimă o interogație fundamentală asupra alterității: este *celălalt* un om? Din punctul ei de vedere, limita dintre oameni și non-oameni, dintre oameni și animale este *educația*: „Da ei nu vor să învețe”. Contextualizate corect, aceste cuvinte se referă nu la instrucția școlară, ci la educația primită în familie, la modelul pe care părinții îl oferă copiilor: „Ei nu spun la copii: ‘Să nu faceți răi, să nu stricați’. Că ei încă tot strică. Ei nu învață pe copii”. Din punctul ei de vedere, Modelul Educațional nu poate fi altul decât cel al culturii săsești, pe care ar rromii ar trebui să și-l însușească, pentru a deveni ‘oameni ca noi’. „De câte ori am spus, mai-nainte: ‘faceți și voi așa!’ [ca noi, sașii].” Portretul schematic al rromilor e o proiecție a unui imaginar integral negativ: nu sunt doar leneși și hoți, ci și needucați și needucabili, întrucât distrug toate bunurile civilizației: „tot strică”. Aceasta apare ca o trăsătură caracteriologică, nu ca o imposibilitate psihologică: „Ei nu vrei să învețe. Ei nu pot; ei îs așa... Ei pot! Dacă vrea, da nu vor! Ei trăiesc cum... sînt ei! Nu pot să învețe! [...] Așa fel de oameni sînt! Nu vrei să-nvețe. De câte ori am spus, mai-nainte: ‘faceți și voi așa!’ O zis: ‘Da lucrăm și noi!’ ‘Lucrați, da nu grijiți nimic! Poți să lucrî cât vrei, dacă nu grijești, nu ai nimic!’ Eu am spus! ‘Apăi, noi suntem țigani; pentru aia să nu trăim și noi?’ ‘Ba cum să nu? Numa să-nvățați ceva!’” (Katharina)

Imaginea rromilor e completată prin lipsa de chibzuință și de organizare, prin imposibilitatea de a-și planifica acțiunile și de a economisi banii, prin satisfacerea plăcerilor mărunte (bucuria de a trăi clipa, de a risipi puținul adunat pe senzații efemere: muzică, dans, mâncare, cumpărături), prin totala nepăsare față de viitor, trăind de azi pe mâine, la limita supraviețuirii.

„M: Sunt și țigani buni, care lucră, da nu poate să ție un ban în mână; nu s-adună nimic!

⁴ Vintilă Mihăilescu amintește că până nu foarte demult, au existat populații care „își rezervau denumirea de ‘om’ pentru propria colectivitate, considerându-i pe toți ceilalți (mai mult sau mai puțin) ne-oameni. Iar europenii, așa ‘civilizați’ cum erau ei, s-au opus cu arma în mână secole de-a rândul ideii că ‘sălbaticii’ pe care i-au descoperit călătoriile lor peste mări ar fi tot oameni. Iar când au început să o facă, au făcut-o cu condiția atribuirii unei forme sau alta de inferioritate constitutivă: sunt și ei oameni, dar nu chiar ca noi, ci întrucâtva inferiori nouă” (Mihăilescu, 2007, p. 17).

K: Minten, minten dau banii! [...] Ei așa știe trai bun: cumpără de tot felu! Noi nu cumpărăm tot ce este la prăvălie! Da ei – așa bine trăiesc – una-două... dacă tri zile! Și dup-aia, nu mai pot! „Nu putem trăi, nu avem! Nu...” Până au iar. Ei obișnuit așa. Noi nu putem aia. Până iar ceva vine, apăi iară! Ei așa bine se cunosc [se pricep] la orașe și la magazine! Mai bine ca noi! Așa știe tot felu! Lor place să meargă cu mașina, cu autobuzu, să ducă la prăvălie, să cumpere! Lor așa place! Mie nu place!

M: Când primesc ajutoru de la Primărie, ei... lângă Primărie este un bufet și merg toți acolo și cântă! Cântă! Joacă! Nu se gândesc pe mâne ce trebe! Nu se gândesc pe altă zi! Astăzi avem; acuma trăim!”

Discursul conturează astfel două modele culturale antitetice: cel al rromilor și – în total contrast – cel al sașilor; aceștia din urmă fiind harnici, corecți, chibzuiți, organizați, economi, buni gospodari, planificând totul, sacrificând clipa pentru a construi viitorul.

Spre deosebire de rromi, românii vor să învețe și să-și aproprieze acest model cultural. Ei apar ca ființe inițial non-umane, sălbatică, trăind la un loc cu animalele, venind „din pădure”, de la munte, dar care, prin educație, reușesc să devină oameni și să fie acceptați, cu timpul, de aceștia, iar apoi să construiască bune relații sociale interetnice:

„K: Ei ce-o știut? Tot numa de la oamenii noștri o-nvățat! Ei n-o știut nimica! Ei o trăit ca-n pădure acolo!

M: Ei n-o știut ce-i aia sobă! O făcut două cărămizi, o pus oala acolo, o făcut foc sub ea. O făcut mămăligă și gata! Aia o fost mâncarea!

K: Așa o trăit atuncea; acuma nu-i mai așa! [...] De la noi o învățat: și să facă pâine – de aicea o-nvățat, de la oamenii noștri, cu timpul. Dar ei prima dată, în casă-nainte o tăiat lemne pentru foc. În casă – nainte! [camera bună, camera curată, n.m., E.S.]

N: Au vrut să învețe de la dvs. ?

K: Da, o vrut!

N: Au învățat să facă mâncare...

K: Da! Și pâine și tot! Ei prima dată... să nu scrieți!... O fost ca sălbaticii! O spus una, Ană: ‘Tot de la sași am învățat! Noi am fost ca sălbaticii!’ Ei n-o știut! Ei o trăit acolo... O tăiat, aci, lemne-n căsile-nainte! [...] Parcă și vaca o ținut în căsi!

M: Și porci! Porci o ținut în casă! Da, așa o trăit ei acolo, la munte; de-acolo o venit!

K: Da, cu timpul, o văzut cum fac sașii și o-nvățat... Acuma, noi cu toți ne împăcăm bine. Sîntem ca frați.”

4. Concluzii

A. Concluzii privind metodologia aplicată

a. Interviu semi-dirijat, din care am transcris mai sus câteva fragmente semnificative, se înscrie în categoria largă a *istoriilor orale*; el are relevanță pentru cercetător în măsura în care reprezintă un document etnografic, dar și o mărturie subiectivă despre moduri a trăi și a gândi într-o colectivitate multietnică, despre relații interetnice, intracomunitare, într-un context istoric, spațial și temporal determinat.

Ca orice istorie a vieții, și aceasta constituie un eșantion reprezentativ pentru o întreagă cultură, faptele relatate și observațiile celor doi interlocutori fiind intens semnificative pentru un întreg grup: cel al sașilor care au trăit în sate ardelenne pe parcursul secolului al XX –lea și la începutul secolului al XXI-lea.

b. Relația *observat-observant*

Fragmentele de interviu reproduse pun în evidență o relație interlocutor-cercetător mai complexă și mai delicată decât în alte ocazii, întrucât subîntinde o bogată problematică identitate/alteritate: eu (cercetătorul) aparțin nu doar altei culturi (urbane), ci și altei etnii: sunt româncă, iar ei (interlocutorii) sunt sași. Ceea ce ei îmi comunică e selectat și orientat, în bună măsură, în funcție de criteriul identității etnice, pentru că, așa cum am observat deja, cei doi consideră că sașii – și implicit ei înșiși – sunt victime ale românilor. Discursul lor se construiește astfel pe limita – fragilă, spinoasă chiar – dintre dicibil și indicibil, dintre revolta mocnită și suferința îndurată, dintre indignare și resemnare, dintre ce e îngăduit și ce nu e îngăduit, dintre ce trebuie să ajungă la urechile sau ochii *Celorlalți* (între care mă număr și eu; de câteva ori, cei doi soți vorbesc între ei în șasește, știind că eu nu îi înțeleg) și ceea ce trebuie să rămână „între noi” (sașii) sau între noi trei, cercetătorul și cei doi interlocutori: „Să nu scrieți asta!” spune, de mai multe ori, pe parcursul interviului, Katharina, fiind contrazisă nu o dată de soțul ei, Michael: „Cum să nu?! Poți să scrie! Și aia!”

B. Concluzii privind conținutul interviului

a. Raportul *identitate-alteritate*

În discursul interlocutorilor mei, identitatea se referă la sași, iar alteritatea la ceilalți (români și rromi). Identitatea s-a constituit pe parcursul perioadei în care satul a fost alcătuit exclusiv din etnici germani. Dinamica raportului majoritate-minoritate se află în interdependență cu relația identitate-alteritate, întrucât „formele și aspectele pe care le ia identitatea în istorie constituie atâtea expresii ale unei norme, cea stabilă și adoptată de o majoritate. Astfel, identitatea în istorie devine expresia, într-un loc și într-un timp dat, a unei majorități unificatoare” (Ahrweiller, 1998, p. 202).

Identitatea se bazează pe o istorie, un spațiu, o limbă, o religie, un mod de viață – toate comune majorității, alcătuiind o cultură comună. „De fapt, odată identitatea cucerită și codificată, ea devine normativă și chiar represivă. Ea se manifestă sub aspectele unui fenomen majoritar – unificator [...]. În afara acestei identități, majoritate-unitate, rămân cei care implicit sau explicit nu acceptă normele propuse dar și cei care, mai ales, sunt excluși și respinși pentru că nu au calitățile cerute pentru a fi parte integrantă a comunității formate după normele identității” (Ahrweiller, 1998, p. 204).

La fel ca în toate localitățile șasești din Transilvania, și aici „nou-veniții sunt stigmatizați și asupra lor este proiectat un întreg imaginar negativ, adesea contradictoriu: hoți, necivilizați, perturbatori sau chiar distrugători ai ordinii locale, foarte bogați, dar și foarte săraci” (Coman, 2003, p. 97). Acest *Alter* e superpozabil imaginii *Străinului* (Dușman). „Alteritatea în istorie se confundă cu: **a**) ignorarea celuilalt (etnică, religioasă, de culoare); **b**) anormalitatea (nebuni, anormali); **c**) minoritatea (mișcări subterane) și devianța; **d**) barbaria (alterități culturale, societăți orale) și bineînțeles **e**) alienarea (săraci și sclavi)” (Ahrweiller, 1998, p. 210).

În interiorul acestei imagini a *alterității* sunt decelabile două delimitări:

- una etnică: români – rromi
- una temporală – coloniștii (români) veniți în perioada postbelică și veneticii (rromi) așezați în sat mai ales după 1990.

Primii „au fost legitimați de sistemul politic care i-a adus și nu au nevoie de forme suplimentare de legitimare locală, iar în timp, au început să fie tolerați și, într-un anumit fel, chiar să fie considerați ca fiind de-ai locului. Veneticii din ultimii [...] ani întruchiează Străinul” (Coman, 2003, p. 97); aceștia sunt mai cu seamă rromii, etalând

un model cultural atât de diferit de cel săsesc, încât, din punctul de vedere al celor doi interlocutori, cu greu pot fi considerați „oameni”.

Delimitarea temporală aduce, din nou, în discuție, raportul majoritate-minoritate. Așa cum am precizat la începutul lucrării, în Laslăul Mic, la fel ca și în celelalte localități săsești din Transilvania, etnicii germani au fost majoritari până în 1990. Românii stabiliți acolo înainte de această dată sunt caracterizați prin dorința de integrare în cultura majoritară, prin învățarea modelului cultural săsesc. Aproprierea unor elemente preluate din cultura unei etnii majoritare este o formă de aculturație. După 1990, o dată cu plecarea masivă a germanilor și venirea în sat a familiilor de rromi, raporturile se modifică: sașii nu mai sunt majoritari și nu se mai impun ca *identitate normativă*, iar rromii nu își însușesc modelul cultural germanic. Cu siguranță, raportul majoritate-minoritate nu e în măsură să dea seama în totalitate de acest fenomen, dar poate constitui unul dintre faptele care îl influențează. Oserv că dinamica raportului majoritate-minoritate dictează variabilitatea relației identitate (impusă de majoritate) – alteritate (superpozabilă în mare măsură minorității), determinând fenomene de aculturație.

b. Stereotipizare etnică și modele culturale

Fragmentele de interviu transcrise ilustrează tendința de generalizare și simplificare a trăsăturilor etnice, creionând, în tușe groase, caracterologii etnice schematice, stereotipizate. „Într-o manieră schematică, putem spune că de-a lungul tuturor aspectelor istorice, identitatea ramâne un fenomen unificator și securizant, care tinde să elimine din câmpul său toate elementele perturbatoare. În toate timpurile istoriei, acte, slogane, întâlniri, sunt fondate pe ‘omogenitatea’ celor invitați să se regroupeze. [...]” (Ahrweiller, 1998, p. 201-202).

Relatarea celor doi septuagenari conturează trei tipuri culturale distincte: al sașilor, al românilor și al rromilor.

Din punct de vedere axiologic, primul tip se definește prin ethosul muncii și prețuirea civilizației, iar din punctul de vedere al organizării, prin rigurozitatea și eficiența cu care își planifică lunga durată.

Românii sunt caracterizați contradictoriu, printr-o poftă de muncă variabilă (uneori scăzută, alteori ridicată), însă deosebindu-se radical de rromi prin capacitatea de aculturație – mai exact prin adoptarea multor elemente din modelul cultural săsesc.

Rromii sunt definiți exclusiv prin trăsături negative, fiind mai apropiați de non-uman decât de uman, principalul lor defect fiind imposibilitatea de a-și schimba modul de trai și de a învăța (*id est* de adopta modelul cultural săsesc). Spre deosebire de sași, care privesc mereu în perspectivă, în viitor, pentru rromi nu există decât prezentul, ziua de azi.

Ierarhia astfel construită nu mai este surprinzătoare, sasul fiind, desigur, primul, urmat de român și apoi de țigan.

c. Identități în mișcare

Fragmentele de interviu comentate pe parcursul lucrării conturează o imagine a românilor „în oglindă” subiectivă a doi etnici germani, imagine ce trebuie atent contextualizată, întrucât nu este – desigur – una absolută și statică, ci una relativă și variabilă – în funcție de contextul temporal, spațial, istoric, social etc. Pentru a ilustra (dacă mai era nevoie!) această variabilitate, transcriu câteva rânduri din bilanțul unui studiu realizat de Klaus Heitmann, asupra imaginii românului în scrieri de limba

germană (ale călătorilor sau diferiților intelectuali germani și austrieci) în perioada cuprinsă între 1866 și 1877. Fragmentul selectat reprezintă o imagine sintetică, pe care n-o vom întâlni ca atare la niciun autor individual: „*Românii* [...] sunt un tip frumos de oameni, având o înfățișare viguroasă [...]. O frumusețe cu totul deosebită le caracterizează pe femei. [...] Printre caracteristicile modului de viață se numără curățenia [...]. Un defect național îl constituie pofta scăzută de muncă, proprie numai bărbaților, în timp ce femeile sunt foarte harnice. [...] Un avantaj al națiunii îl reprezintă simplitatea și uriașa lipsă de pretenții. [...] În familia română, femeia este mai puțin tovarășă de viață cât servitoare a bărbatului, în timp ce relația dintre părinți și copii este una plină de afecțiune. Marea blândețe și omenie a românului se vedește în relațiile interumane și mai ales în atitudinea față de străini. Este vorba de ospitalitatea exemplară a tuturor păturilor populației, dar și de urbanitate, toleranță sau caritabilitate. Concepția poporului român despre viață și despre lume este marcată prin melancolie și prin resemnare în fața soartei, iar religiozitatea, prin încredere în Dumnezeu, dar și prin superstiții, cărora preoțimea puțin instruită de la țară nu li se împotrivesc. Trăsăturile specific naționale și mai ales defectele naționale românești nu se bazează în mod exclusiv pe un caracter național dat aprioric, ci și pe experiențele istorice pline de suferințe ale națiunii. Mai exact spus, asupra seculară exercitată de puterile străine și exploatarea tradițională a populației rurale de către boierimea locală și-au lăsat amprenta asupra mentalităților. Astfel, mai ales indolența specific națională este o consecință firească a împrejurărilor care au înăbușit în fașă orice voință pentru munca productivă” (Heitmann, 1996, p. 31-32).

Deși ambele sunt portrete ale românilor realizate de germani, cele două imagini conțin o sumă de elemente total diferite. Diferențele pot fi explicate prin: epocile în care s-au constituit aceste documente (un răstimp de aproape un secol și jumătate) și contextele istorice diferite ale fiecărei perioade, prin spațiul de proveniență al autorilor acestor portrete, prin forma de transmitere – orală în cazul interviului, scrisă – în cazul textelor selectate de K. Heitmann, prin orizontul cultural al autorilor (cei doi interlocutori ai mei fiind agricultori, iar K. Heitmann utilizând opere ale unor intelectuali), prin interacțiunile complexe dintre germani și români, care au stat la baza formării acestor imagini etc. De aceea, utilizez sintagma *identități în mișcare* pentru a sugera tocmai variabilitatea imaginilor identitare reflectate în discursuri ale diferiților indivizi, în contexte diferite (din punct de vedere spațial, temporal, social, istoric etc.).

Desigur, pentru corecta înțelegere a heteroimaginilor, ar trebui să existe posibilitatea comparației cu alte imagini etnice, atât din perspectiva subiectului, cât și a obiectului; de pildă, am putea alătura datelor obținute în acest interviu informații oferite de alți sași care au trăit în zonă în aceeași perioadă de timp, informații oferite de romi și de românii înșiși. Pot să presupun că o asemenea comparație ar lumina o serie de asemănări între imagini, în liniile lor principale. Citez două replici semnificative în acest sens: „Aici suntem pe pământul sașilor” și „Eu numai de la sași am învățat tot ce știu; de la românii care-s născuți aicea n-am ce învăța” – sunt cuvintele Paraschivei R., româncă, de 77 de ani, născută în Cetea, județul Alba, stabilită, la vârsta de 15 ani în Viișoara, județul Mureș, împreună cu părinții săi. (‘coloniști’ moți).⁵

⁵ Informație de teren, 16 mai 2007, Viișoara, jud. Mureș.

Aș remarca, în concluzie, faptul că, în Laslăul Mic, la fel ca în celelalte localități săsești din Transilvania, germanii sunt considerați nu doar de ei înșiși, ci și de celelalte etnii, primii în ierarhia satului, sau, cu expresia Gabrielei Coman, sașii sunt aici „strămoșii românilor” (Coman, 2003, p. 99).

Studiul acesta nu este decât o ilustrare a unui caz particular, întrucât și-a propus să observe un singur aspect al temei generale: modalitățile în care oamenii dintr-un anumit timp și loc se reflectă în oglinda celuilalt, printr-un discurs intens subiectiv. “De altfel, universalitatea fenomenului (suntem, am fost și vom fi Celălaltul cuiva), bogăția aspectelor și varietatea temelor alterității pe care le constatăm în toate timpurile și peste tot, fac van, aproape imposibil orice efort pentru a-i restitui istoria” (Ahrweiller, 1998, p. 200).

Bibliografie

- Ahrweiller, Helene, *Imaginea celuilalt și mecanismele alterității*, în vol. *Introducere în istoria mentalităților colective*, studiu introductiv, selecția și traducerea textelor Toader Nicoară, Cluj-Napoca Presa Universitară Clujeană, 1998.
- Atkinson, Robert, *Povestea vieții. Interviu*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- Coman, Gabriela, *Vecinătățile fără vecini*, în vol. *Vecini și vecinătăți în Transilvania*, coord. Vintilă Mihăilescu, București, Editura Paideia, 2003.
- Frunțelată, Ioana Ruxandra, *Narațiunile personale în etnologia războiului*, București, Editura Ager, 2004.
- Heitmann, Klaus, *Oglinzi paralele*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.
- Mihăescu, Corina, *Povestirile vieții – documente etnologice și metode de cercetare*, în *Caietele ASER. Cercetări actuale*, Coord. Aurel Chiriac, Narcisa Știucă, Sabina Horvath, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2006.
- Mihăilescu, Vintilă, *Antropologie. Cinci introduceri*, Iași, Editura Polirom, 2007.
- Nicoară, Simona, Nicoară, Toader, *Mentalități colective și imaginar social*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996.
- Segalen, Martine (coord.), *L'autre et le semblable. Regards sur l'ethnologie des sociétés contemporaines*, Paris, Presses du CNRS, 1989.
- Sorescu-Marinković, Annemarie (redactor), *Torac. Metodologia cercetării de teren*, Novi Sad, Editura Fundației, Colecția Caiete de Teren, 2006.
- Zub, Alexandru (coord.), *Identitate /alteritate în spațiul cultural românesc*, (Culegere de studii editată de Al. Zub cu ocazia celui de al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, Montreal, 1995), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.

Changing Identities

The present paper is based on fieldwork done in Laslăul Mic and Viișoara – villages in Mureș county, Romania. The research was carried out in 2007, with the financial support of AFCN – The Association of the National Cultural Fund. Those villages are telling expressions of the region's multiculturalism. Until 1990, there was a Saxon majority. In time, the majority-minority relation has changed. Nowadays, the majority of inhabitants are Romanians, followed by the Roma; the Saxons are very few: 4 persons in Laslăul Mic, 7 persons in Viișoara.

This paper aims to analyse a particular case: the way in which a certain ethnic group – from a certain time and place – built an image of another ethnic group, inhabiting the same territory. Interviews – which are highly subjective speeches – revealed the fact that in multicultural regions, ethnical identity takes shape of mutual mirror. Starting from here, the

paper considers the way Romanians are mirrored in the eyes of Saxons. The conceptual tools in support of my analysis are *identity* vs. *otherness* and *ethnic majority* vs. *ethnic minority*.

The paper is analysing an interview with two elderly persons, Saxons from Transylvania (Laslăul Mic, Mureș county). Their speech established three cultural types: the Saxon, the Romanian and the Roma. In fact, this is the hierarchy in the village, because the Saxons are considered “the forefathers” of Romanians (Coman, 2003, p. 99).

*Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
România*

